

Kotikielen Seuran täyttäessä sata vuotta¹

Terho Itkonen

Maaliskuun alkupäivinä 1876 suomen kieli eli, niin kuin oli siihen astikin elänyt, satoina omaleimaisina murteina Suomenmaan tuvissa ja piholla, kujilla ja kirkonmäillä. Kirjoissa ja sanomalehdissäkin sitä viljeltiin, ei enää murreasussa vaan murteiden yläpuolelle nousseena kirjakielenä, jolla noihin aikoihin jo voitiin ilmaista moninaisia asioita muualtakin kuin jokaiselle tutusta kokemusten ja elämysten piiristä. Ani harva kirjoittaja kuitenkaan hallitsi kirjakielen koko asteikkoa. Virkakieleksi ja ylimmän opetuksen kieleksi kirjasuomi teki tuloaan vaivalloisesti; sitä vastaava murteeton puhe-suomi taas oli vasta idullaan. Oltiin monissa kohdin yhä epätietoisia siitä, mihin suuntaan kirjakieltä olisi kehitettävä ja millaista olisi se keskustelukieli, joka kirjasuomeen nojautuisi. Epätietoisia oltiin siitäkin, millaisin ottein ja kuinka nopeasti maan valtakieli oli nostettavissa alisteisesta asemastaan sille kuuluviin oikeuksiin.

Suomen kielen ja kirjallisuuden professori August Ahlqvist lopeteli parhaillaan kynäsotaa, johon hän oli joutunut, merkillistä kyllä, pikemmin maltillisesti rakentavien kuin tuikean särmikkäiden lausumiensa johdosta. Kiista oli lähtenyt liikkeelle puheesta, jonka hän edellisenä kesänä oli pitänyt Olavinlinnan 400-vuotisjuhlassa ja jossa hän oli tähdentänyt Suomen historiallista kiittolisuudenvelkaa länteen. Niitä, jotka näkivät suomen kielen pääuhan ruotsin kielessä ja ruotsalaisuudessa, puhe ei ollut miellyttänyt; puhuja oli saanut kuulla pettäneensä kielensä asian, kun ei ollut vaatinut suomen kieltä vietäväksi voittoon äkkiä, jyrkästi ja ehdottomasti.

Paikallaan polkeva kynäsota oli Ahlqvistia näköjään ehtinyt jo kyllästyttää. Suomen kielen asia oli hänelle lopulta tärkein, puute oli keinoista, joilla sitä parhaiten ajettaisiin. Noissa tunnelmissa näyttää Ahlqvistille syntyneen savokarjalaistensa parissa tuuma: oli saatava seura, ylioppilasyhdistys, suomen kielen tutkimusta ja viljelyä edistämään. 10. maaliskuuta 1876 tuuma toteutettiin. Kotikielen Seura oli perustettu. Siitä ei tullut kielipoliittista taisteluseuraa, siitä tuli piiri, jossa rauhallinen työ suomen kielen tutkimuksen ja

¹ Esimiehen tervehdyssanat satavuotisjuhlassa Säätytalossa 14. maaliskuuta 1976.

viljelyn hyväksi sai järjestyneet muodot. Yläpuolelle muiden nousi kaksi tavoitetta: suomen kansankielen kaikinpuolinen selvittely ja kirjasuomen kehittäminen täysipainoiseksi kulttuurikieleksi.

Sadassa vuodessa ehtivät monet tavoitteet kulua ja monet aatteet virttyä. Mutta on myös tavoitteita, jotka aikaa myöten kiinteytyvät, ja aatteita, jotka kehittyessään kirkastuvat. Kuinka on käynyt Kotikielen Seuran tavoitteiden ja niiden aatepohjan?

Kotikielen Seuran ilmi lausutut päämäärät kansankielen selvittelyssä olivat alkuun osittain käytännöllisiä: pyrittiin saamaan tietoa eri murteiden sanastosta ja kieliopista ennen kaikkea kehittyvän kirjakielen tarpeiksi. Tähän tavoitteeseen lomittui kuitenkin toinen, joka jo seuran alkuaikoina sai ilmauksensa mm. vireille pannussa suomen murteiden sanakirjan hankkeessa: oli saatava jälkipolviakin varten talteen sellaista aineettomuudessaan haurasta hengenperintöä, jota ilman ei suomalaista Suomea voitaisi ajatella. Nykyaikaisittain voisi sanoa, että oli kysymys kansallisen identiteetin etsinnästä. Tämä etsintä on tuottanut tuloksia. Sadan vuoden kuluessa ovat vanhat kansanmurteet siirtyneet suurelta osalta historiaan, mutta samanaikaisesti on niiden ydin saatu tallennetuksi tutkijain muistiinpanovihkoihin ja arkistojen sanalippuihin ja ääninauhoihin. Jälkipolvillekin välitettäväksi on pelastettu perinnäistä sanomisen taitoa ja samalla niitä tietoja ja tunteja, jotka kieli on tuonut viestinä vuosisatojen ja -tuhansienkin takaa. On pelastettu todistusaineisto, joka näyttää, missä meidän nykysuomalaisten ja tulevienkin suomalaisten juuret ovat.

Paraskin arkistoaines pysyy kuitenkin mykkänä, ellei sitä saada eritellyksi, yhdistellyksi ja tulkituksi tutkimuksen keinoin. Onnellista siksi on, että suurin osa suomen kielen tutkimusta on saanut pontensa sadan viime vuoden aikana juuri kansankielen aineistosta. Kyseessä ei ole ollut tutkimuksen rajoittuminen, murteiden kirjavassa moninaisuudessa on päinvastoin piillyt suomen kielen varsinainen pluralismi, ja se on riittänyt takaamaan myös tutkimuskohteiden runsauden ja tutkimusotteiden vaihtelevuuden. Jopa tieteidenväliseen tutkimukseen kansankielen aineisto on houkutellut paljon ennen kuin tämä iskusana tuli käyttöön; ajatellaan vain sitä, kuinka paljon kansanomaisen kulttuurin selvittely on hyötynyt kielen tuntemuksesta ja kielen selvittely vuorostaan kansankulttuurin tuntemuksesta. Luontevasti, ilman kitkaisen kumouksen tuntua on totunnaisesta murteentutkimuksesta ajan tullen voitu siirtyä uusillekin aloille, viimeksi muun muassa taajamien ja maaseudun nykyisen puhekielen selvittelyyn. Ja se suomen kansankielen aineisto, joka kerran on tallennettu puhtaasti kotimaisin tavoittein, saa nykyään lisääntyvää huomiota myös kansainvälisen tutkimuksen eturintamassa. Tekeillä olevassa koko maanosamme kielikartastossa saadaan osa tuosta aineistosta kohta laajojen tutkijapiirien ulottuville, ja jo nyt on havaittavissa, että sama aineisto on saanut

käyttöä uusissa ja odottamattomissa yhteyksissä: sen avulla todennetaan ja kumotaan yleiskielitieteellisiä väittämiä kaukana muissa maanosissakin. Murteen tutkimuksen aika ei ole ohi; tekemättä ovat yhä monet synteesit, jotka täyttävät kielemme tuntemuksen aukko paikkoja ja ilmeisesti myös muuttavat piintyneitä käsityksiä. Pikemmin iloisina kuin ylpeinä voimme sanoa, että meillä on sen alan aineksia pitkälti eteenpäinkin sekä omiin että muiden tarpeisiin.

Samalla kun murteet ovat yhä enemmän tasoittuneet, on kirjasuomi säilyttänyt elinvoimansa ja kehityskykynsä. Sen verrattomana etuna on ollut sen sanastollinen kotoisuus ja erityisesti uudissanonjen läpikuultavuus, josta jo menneen vuosisadan kielenkehittäjät koettivat huolehtia. Siksi siitä ei ole tullut minkään suppean ryhmän etuoikeutta vaan käteenkäypä ilmaisun väline, jonka kaikki kansalaiset ainakin harjoituksen jälkeen voivat tuntea omakseen. Tämä on kuitenkin ikään kuin eilispäivän saavutusta. Yhä nykyään kirjasuomi on hallanarka kukka, joka vahvistuakseen tarvitsee huolenpitoa päivästä päivään. Hallaa sille voidaan tehdä monin tavoin. Ehkä pahimpia on sellainen sanonjen väärinkäyttö, jossa käsitteelliset kiemurat pannaan verhoiksi yksinkertaisille ajatuksille tai suorastaan selvän ajatuksen puutteelle. Kun vaaditaan jotain »oikeutetun tasa-arvon edellyttämien toimenpiteiden käynnistämistä», siinä ollaan kaukana ainakin kirjoittajan ja lukijan tasa-arvosta. Tällaisen näkeminen voi ensin tuottaa harminsekaista huvia, mutta kun sama tyyli alkaa levitä yhä laajemmalle, ei halla enää pelkästään nipistä: se on tarvelemässä äidinkieltämme. Kielenhuoltoa tarvitaan paitsi puutarhan jatkuvaan viljelyyn ja laajentamiseen myös tällaisten tuhojen torjuntaan. Samoin sitä tarvitaan huolehtimaan siitä, ettei murteista loitonnut keskustelu-uomi tarkoituksettomasti loittone myös selkeästä kirjasuomesta. Puhekielelle kuuluu vapautensa, myös paikalliset vapaudet, mutta pikemmin pakkovaltaan kuin vapauteen vivahtaa se, että kirjakielestä poikkeavat eteläsuomalaisen kaupunkipuhekielen piirteet työnnetään eetteriviestimien kautta kaikumaan kuin malliksi pitkin maata. Sellainen ei kansalaisia yhdistä, pikemmin erottaa.

Sata vuotta sitten ei kirjasuomea paljonkaan vielä tutkittu, ja murteista erinnyt puhe-suomi oli tutkimattomissa: sehän oli vasta päässyt hitaan syntymisen alkuun. Nykyään nekin ovat tutkimuksen täysiarvoisia kohteita, ja tutkimus voi toisinaan lähteä aivan käytännön tarpeesta. Kotikielen Seuran ensi aikoina selviteltiin murteiden kantaa kirjakielen normittamiseksi; nyt samaan tarkoitukseen voidaan tutkia kehittyneen, monivivahteisen kirjakielen omaa kantaa ja lisäksi puhutun yleiskielen kantaa. Tavoite — äidinkielen kehittäminen — on sama, keinot vain muuttuneet.

Yhden seuran osuutta tutkimuksen kokonaisuudessa, vieläpä kielenviljelyn kokonaisuudessa on vaikea koskaan tarkasti määrittää. Ainakin aatepajana

Kotikielen Seuraa voidaan pitää: lukemattomat sieltä pienestä piiristä lähteneet aatteet ovat tavanneet kaikupohjaa muualta. Toisaalta muualta lähteneet aatteet ovat voineet löytää sieltä kaikupohjansa. Suorastaan sääntömääräisin sitein seuran työ on liittynyt Helsingin yliopiston opetus- ja tutkimustyöhön. Samalla se on liittynyt läheisesti moniin valtion tukemiin laitoksiin ja hankkeisiin: ajateltakoon vain sitä, kuinka alamme tutkimuslaitoksissa tehdystä työstä luovin, eteenpäinvievin osa on useimmiten julkaistu seuran aikakauslehdessä *Virittäjässä*, ja edelleen sitä, kuinka läheinen yhteys *Virittäjän* kielenneuvontatyöllä on ollut Suomen Akatemian kielitoimistoon ja sen seuraajaan Nykysuomen laitokseen. Aivan kuin Kotikielen Seuran merkkipäivän juhlistamiseksi tämä laitos ja monet noista valtion tähän astikin tukemista laitoksista ja hankkeista yhtyivät kaksi viikkoa sitten valtion lakisääteiseksi Kotimaisten kielten tutkimuskeskukseksi. Rankomaisenaakin, vielä keskeneräisenä tämä tutkimuskeskus merkitsee tärkeää vaihetta tiellä niihin tavoitteisiin, jotka aina ovat olleet Kotikielen Seuralle läheisiä. Toivottavasti se vahvistaa yhteisten hankkeidemme yhteistä kaikua ja asettuu luontevasti sijoilleen työalalla, jossa tutkimus ja opetus tarvitsevat jatkuvasti toisiaan, samoin pohjatutkimus, siitä käynteensä saava varsinainen luova tutkimus ja tutkimuksen erilaiset sovellukset. Toivottavasti siirtyminen valtion leipään ei merkitse myöskään virastoitumista, työntekijäin leipääntymistä ja yksilön osuuden kaventumista tutkimuksen laajassa kollektiivissa. Ne aatteet ja oivallukset, jotka tutkimusta vievät eteenpäin, ovat perimmältään kuitenkin aina yksilön aatteita ja oivalluksia. Tähän liittyykin kysymys: miten tutkimuskeskuksen työntekijä voi edistää sen ohjelmalle omistetun päivätyön ohessa omia tutkimussuunnitelmiaan, niitä jotka hänen vireyttäen ehkä lopultakin pitävät yllä enemmän kuin kollektiivin suurhankkeet? Kyseessä on käsitteäkseni vakava ongelma. Sen ratkaisusta osaksi riippuu, kuinka monipuolinen tutkimuksen tyysija uudesta keskukselta tulee ja kuinka tehokkaasti se pystyy edistämään tiedettämme ja sen jälkikasvua.

Kotikielen Seuran perustaminen oli 1800-luvun kansallisen ihanteisuuden hedelmiä. Ilman samanlaisen idealismin juonetta on vaikea kuvitella seuran nykyistäkään toimintaa, saati kieleemme tutkimuksen ja viljelyn kokonaisuutta. Mitä kauempaa ihanteet, sitä lähempänä vaara, että luovan työn paikan valtaa maneeri ja kielistä omimman harrastus kuivettuu ulkokohtaisesti omaksettujen pelisääntöjen soveltamiseksi. Tulevaisuudennäkymänäkään tämä ei erityisesti kannusta. Jotakin muuta varmaan odottaa vastaisuudelta jokainen, jolle — Juho Hollon kerran lausumia sanoja lainatakseni — »suomi ei ole yksin äidinkieli, vaan myös henkinen isänmaa, polvesta polveen jatkuvan kielellisen ja sivistyksellisen viljelyn vainio».

Tulevaisuuteen viittasi Ahlqvistkin Olavinlinnan-puheessaan. Yksilön itsekkyys, kansojen eripuraisuus olivat hänen huolenaiheitaan; jos ne nujer-

rettaisiin, voitaisiin eteenpäin katsoa valoisin mielin. Ja hän jatkoi lausumalla toivotuksen, jolla oli vuosisadan jänneväli. Toivotus tähtäsi Olavinlinnan viisisatavuotisjuhlaan, mutta yhtä hyvin voimme kuvitella sen tähdänneen Kotikielen Seuran satavuotisjuhlaan:

»Sitten me voimme varmasti toivoa, että kuin vuosisatanen taas vierähtää ajan äärettömyyteen ja meidän lastemme lapset taas viettävät — — juhlaa, niin ovat he silloin paljoa onnellisemmat ja väkevämmät ja iloisemmat kuin me nyt, heidän juhlapuheensa sujuvat silloin somemmin kuin meidän nyt, ja heidän isänmaallinen laulunsa kaikuu silloin jalommin ja voimakkaammin kuin meidän nyt.»

Vuosisata on kulunut, haavekuva muuttunut todellisuudeksi — vai onko? Taivaanranta ei anna koskaan tavoittaa itseään, ja silti etsivä mieli sitä luottavaisesti tavoittelee, vuosisadasta toiseen.

Am Hundertjahrestag der Gesellschaft für Muttersprache¹

Terho Itkonen

Im März des Jahres 1876 lebte die finnische Sprache vorwiegend in Hunderten von Dialekten mit Eigenprägung. Auch die finnische Schriftsprache war damals schon über 300 Jahre alt, und die letzten Jahrzehnte waren für sie eine Periode spürbarer Entwicklung gewesen. Nur sehr wenige Autoren beherrschten jedoch die ganze Skala der Schriftsprache. Als Amtssprache und als Sprache des höheren Unterrichts setzte sich das Schriftfinnisch nur mühsam durch; eine nichtdialektale Umgangssprache war dagegen erst im Entstehen. Man war sich in vieler Hinsicht noch ungewiss darüber, in welcher Richtung die Schriftsprache und die Umgangssprache zu entwickeln wären. Ungewissheit herrschte auch darüber, auf welche Weise und wie rasch das Finnische aus jener untergeordneten Stellung zu befreien sei, die es neben dem in der Verwaltung Finnlands und im Unterricht dominierenden Schwedisch einnahm.

August Ahlqvist, Professor für finnische Sprache, hatte damals die folgende Idee: man müsse eine Gesellschaft gründen, eine Studentenvereinigung, zur Förderung von Forschung und Pflege der finnischen Sprache. Am 10. März 1876 wurde diese Idee in die Tat umgesetzt und die Gesellschaft für Muttersprache (*Kotikielen Seura*) gegründet. Zwei Ziele wurden herausgestellt: eine allseitige Untersuchung der finnischen Volkssprache und die Entwicklung des Schriftfinnischen zu einer vollwertigen Kultursprache.

Der Einsatz der Gesellschaft für Finnisch zwecks Erforschung der Volkssprache war anfangs praktischer Art: man wollte die Lexik und die Grammatik der

einzelnen Mundarten kennenlernen, was der in Entwicklung befindlichen Schriftsprache zugute kommen sollte. Mit diesem Ziel verband sich ein anderes: man wollte auch für die kommenden Generationen ein Belegmaterial aufzeichnen, das zeigte, wo die Wurzeln der finnischen Kultur liegen. Beide Ziele sind in grossen Zügen erreicht: im Laufe von hundert Jahren sind massive Materialsammlungen aus den finnischen Mundarten entstanden, auf denen auch der grösste Teil der im selben Zeitabschnitt erfolgten Erforschung des Finnischen basiert. Gerade in der bunten Vielfalt der Dialekte lag der eigentliche Pluralismus der finnischen Sprache verborgen, und dadurch ist auch der Reichtum an Forschungsobjekten und die Abwechslung der Methoden garantiert. So hat man von der herkömmlichen Dialektforschung reibungslos, ohne eine abrupte Trendwende, seinerzeit auch auf neue Gebiete übergehen können, indem man sich zuletzt u.a. der Klärung der heutigen Umgangssprache in den Siedlungszentren und auf dem Lande zuwandte. Gerade heute tritt das finnische Dialektmaterial, das ursprünglich lediglich für die einheimische Forschung gesammelt worden war, immer mehr in den Blickpunkt des Interesses auch der internationalen Linguistik. Die Zeit der Dialektforschung ist nicht vorbei; es stehen noch viele Synthesen aus, die die Lücken in der Kenntnis der finnischen Sprache ausfüllen und offenbar auch festgefahrene Anschauungen verändern werden.

Während sich die Mundarten immer mehr ausgeglichen haben, hat das Schriftfinnische seine Lebenskraft und Entwicklungsfähigkeit beibehalten. Sein Vor-

¹ Begrüßungsworte des Vorsitzenden der *Kotikielen Seura* (Gesellschaft für Muttersprache) beim Hundertjahresfest am 14. März 1976.

teil war seine lexikalische Selbständigkeit und vor allem die Durchsichtigkeit der Neubildungen, wofür bereits die Sprachentwickler des vergangenen Jahrhunderts Sorge trugen. So wurde daraus kein Privileg einer kleinen Gruppe, sondern ein brauchbares Ausdrucksmittel, das alle Bürger — wenigstens nach einer gewissen Übung — als ihr eigen empfinden können. Das ist jedoch gleichsam eine Errungenschaft von gestern. Immer noch ist das Schriftfinnische wie eine empfindliche Blume, die ständiger Fürsorge bedarf. Es kann in vieler Hinsicht beschädigt werden; am schlimmsten ist heutzutage vielleicht ein solcher Missbrauch der Wörter, wo einfache Gedanken oder sogar das Fehlen eines Gedankens durch einen äusserst abstrakten Ausdruck verhüllt werden.

Vor hundert Jahren war das Schriftfinnisch noch nicht viel erforscht und die sich von den Dialekten absondernde Umgangssprache war unerforschbar, war sie doch erst im Entstehen begriffen. Heute sind beide vollwertige Objekte der Forschung; der Ausgangspunkt der Untersuchung kann ausser theoretisch auch praktisch sein. In der ersten Zeit der Gesellschaft für Muttersprache untersuchte man den Stand der Dialekte zwecks Normung der Schriftsprache; jetzt kann man zum selben Zweck den eigenen Stand der entwickelten, facettenreichen Schriftsprache und auch den Stand der Umgangssprache untersuchen. Das Ziel — die Entwicklung der Muttersprache — ist dasselbe geblieben, nur die Mittel haben sich geändert.

Man kann den Anteil einer Gesellschaft an der Gesamtheit von Erforschung und Sprachpflege schwer ganz genau festlegen. Die Rolle der Gesellschaft für Mutter-

sprache wird auch dadurch kompliziert, dass sie ständig enge Kontakte hatte zu Forschung und Lehre der finnischen Sprache an der Universität Helsinki sowie auch zu vielen zentralen einschlägigen Instituten. Als sollte dadurch der Festtag der Gesellschaft gefeiert werden, schlossen sich die wichtigsten dieser Institute am 1. März 1976 zu einer staatlichen Institution zusammen, zum »Forschungszentrum der einheimischen Sprachen«. Es steht zu erwarten, dass es belebend auf die Erforschung der finnischen Sprache einwirkt und bald seinen bleibenden Platz findet in dem Arbeitsfeld, wo Forschung und Lehre einander ständig brauchen, desgleichen die Grundlagenforschung, die davon profitierende eigentliche kreative Forschung und die verschiedenen Anwendungen der Forschung.

Die Gründung der Gesellschaft für Muttersprache war eine der Früchte des nationalen Idealismus im 19. Jh. Ohne einen ähnlichen Idealismus lässt sich auch die heutige Tätigkeit der Gesellschaft kaum denken, geschweige denn die Ganzheit von Erforschung und Pflege des Finnischen. Je entfernter die Ideale, desto näher liegt die Gefahr, dass die Maniertheit den Platz der schöpferischen Arbeit einnimmt, und dass die Beschäftigung mit der ureigensten Sprache zur blossen Anwendung äusserlich angelegener Spielregeln degeneriert. Auch als Zukunftsaussicht ist dies kein besonderer Anreiz. Sicher erwartet jeder von der Zukunft etwas anderes, für den, um Juho Hollo zu zitieren, »das Finnische nicht allein die Muttersprache ist, sondern auch die geistige Heimat, der Bereich sprachlicher und kultureller Pflege von einer Generation zur anderen».

*Osoite:
Address:*

*Helsingin yliopisto
Suomen kielen laitos
Fabianinkatu 33
SF-00170 Helsinki 17*